

самостійно вести воєнні дії без дозволу царя (ч. 2, ст. 1, 2, 4). Цар міг необмежено впливати на генеральну старшину, в той час, коли гетьман значним чином втрачав це право. Дипломатична діяльність повністю контролювалася царським урядом (ч. 1, ст. 9), козацькі війська виводилися з території Білорусі (ч. 2, ст. 6), а в Київ, Чернігів, Брацлав, Умань, Ніжин, Переяслав вводились царські залоги (ч. 2, ст. 5). Податки збиралися царськими воєводами (ч. 1, ст. 11).

Принципово новими за змістом були Московські статті 1665 р. За цими статтями гетьман Іван Брюховецький і обирався із числа Війська Запорізького, але його вибори проводилися згідно наказу царя і у присутності царського посла. Після обрання гетьман повинен був бути затверджений на посаді царем у Москві (ст. 3). Гетьман перебуває у «вічному підданстві» у царя (ст. 1). До того ж, значним чином обмежувалося право гетьмана на вступ у зовнішньополітичні зносини. Отже, фактично гетьман перестав бути самостійним главою держави, його статус змінюється на статус царського посадовця, так як передбачалася обов'язкова процедура завірення гетьмана на посаді царем. Це означає те, що в разі відмови царя легалізувати статус гетьмана, Брюховецький формально не займав цю посаду, тобто посаду гетьмана могла зайняти лише особа, вигідна царю. Гетьман також втратив значну частину своїх колишніх повноважень, в тому числі і адміністративні повноваження. І підтверджується тим, що статтями 1665 р. землі Гетьманщини знаходяться у володінні та захисті царя (ст. 1), в міста вводились царські «залоги» на чолі з воєводами (ст. 1, ст. 5). Також привілеї містам тепер міг надавати лише цар держави (ст. 10). Фактично, московський цар поширював свій суверенітет на територію Гетьманщини. Це свідчить про обмеження прав гетьмана – вищого органу державної влади Гетьманщини, а отже, і про обмеження її автономії.

Таким чином, за Московськими статтями 1665 р. гетьман зберігав статус глави держави, а Гетьманщина статус автономії, але вона втратила значну частину суверенних прав.

Киян Марина Шарифівна
*доцент кафедри історії держави та права
України і зарубіжних країн
Національного університету «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»*

РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЙ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ і ПРАКТИКА

Питання оптимізації технологій виборчих процесів, посилення впливу громадян на прийняття політичних рішень в умовах формування демократичної правової держави України набувають особливої актуальності. Вдосконалення виборчого законодавства України, розвиток виборчої системи, підвищення політико-правової культури учасників процесу вимагають обов'язкового врахування історичних, національних традицій українського народу, передового досвіду світової виборчої практики. Питання подальшого вдосконалення методології дослідження й оптимізації виборчих процесів, розгляду технологій виборчих кампаній набувають особливої актуальності. Вивчення історичного

досвіту становлення виборчих технологій українського суспільства надають можливість розширити наукові уявлення розуміння історії, теорії і практики проведення політичних виборів, їх технологій, взаємного впливу на державну владу й державне управління, розвиток демократії та громадянського суспільства в Україні.

Засобами здійснення народовладдя, прийняття рішень, що є обов'язковими для всіх членів суспільства, у східних слов'ян були вибори та голосування. За часів Київської Русі формою народовладдя було віче, в якому приймали участь усі чоловіки, окрім холопів. Специфічну роль виборчої комісії віча виконували князівські писарі. До кінця XII ст. в Київській Русі було сформовано основи виборчих технологій стосовно організації обрання представників і загальних форм їх діяльності.

З переходом у XIV столітті українських земель під владу Литви та Польщі, виникнення у XVI столітті Запорізької Січі, демократичні виборні засади виявлялися в обранні вищих посадових осіб і усіх гілок влади Запорізької Січі.

З другої половини XVII ст. після переходу основної частини українських земель під протекторат Московської держави, гетьман - голова держави - обирався українцями, й, після виборів, присягав цареві на вірність, заключав з його урядом формальний договір. Крім гетьмана вільним волевиявленням і голосуванням обиралися всі посадовці Гетьманщини. Після виборів вони затверджувалися гетьманом. Виборчі традиції Слобожанщині виявилися в тому, що в виборах полкового уряду приймало участь не все козацьке товариство, строки обрання встановлювалися не на визначений час, а довіку, посада полковника успадковувалась.

Із XVIII століття виборчі технології в Україні формувалися під впливом суміжних держав, де перебували окремі її території. Державна служба в Російській імперії на теренах українських губерній поділялася на два види: призначувану і виборну. Виборні посади становили майже третю частину державних службовців, причому в губернській адміністрації більшість міст займали призначувані владою чиновники, а у повітовій - виборні. Використовуючи різноманітні виборчі технології, російська верховна влада змогла за допомогою служби по виборам зміцнити державну владу, затвердити власне верховенство, проникнути в усі прошарки суспільства, а також – мати недорогий місцевий апарат.

Буржуазні реформи 60–70-х років XIX ст. відродили виборчі традиції українського суспільства. Проведення земської реформи явило собою позитивний досвід узгодження позицій вже політично неоднорідного суспільства. Була розроблена гнучка і ефективна виборча система, що своєрідно застосувала механізм заборон і противаг, и таким чином сприяла реалізації реформаторської діяльності Олександра II, спрямованої своїми методами на еволюційну соціально-політичну трансформацію суспільства.

Контрреформа земської виборчої системи 1890 р. значно підсилила бюрократичний контроль над формуванням органів місцевого самоврядування. Влади необхідно було упорядкувати соціально-політичний баланс сил в суспільстві, порушений швидким зростанням класу буржуазії, що активно намагалася зайняти в суспільстві нішу дворянства. У правлячій еліті народилась думка про зміну земського виборчого цензу. Тому, згідно з «Положенням про

губернські і повітові земські установи» від 12 червня 1890 р., дворянство надбало право станового цензу на участь в земських виборах. Аби органи місцевого самоуправління працювали ефективно, влада запровадила фінансову незалежність органів місцевого самоуправління, яку вони отримали завдяки праву встановлення податків на місцеві статки, виборності посадовців з місцевих, що знали потреби населення; можливості опротестовувати ухвали губернаторів, звертаючись до Сенату. До корпусу гласних заборонено було обирати представників адміністрації та судових установ, губернаторів, віце-губернаторів, членів губернських правлінь, губернських і повітових прокурорів і стряпчих, чиновників місцевої поліції. Це відіграло позитивну роль у діяльності органів місцевої влади. Колективне обговорення питань удосконалення сфери соціальних послуг і прийняття ухвал на земських зібраннях і міських думах дозволило зарахувати їх до ефективного управлінського засобу формування місцевої влади.

Інститут виборів в Україні у ХІХ ст. базувався за становим принципом. Прагнучи зміцнити свою владу шляхом створення виборних, представницьких органів влади, російські можновладці використовували населення України заручниками своєї внутрішньої політики. Виборчі технології, що застосовувались царатом при формуванні представницьких органів Російської імперії, надавали йому можливість контролювати виборні органи влади, рівень участі українців в управлінні державою. Таке використання виборчих технологій в Україні зберігалось до 1906 р. і було змінено лише в нових історичних умовах.

Виборчі традиції українського народу визначили подальший шлях формування демократії, засвідчили, що в Україні ефективні виборчі технології, що враховують специфіку і менталітет українського суспільства.

Лісогорова Катерина Миколаївна

*к.ю.н, доц. кафедри історії держави та права
України та зарубіжних країн Національного
університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

КОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (середина 1950-х – середина 1960-х рр.)

З середини 1950-х рр. в УРСР було розпочато нову кодифікацію, під час якої приймалися нові норми, скасовувались застарілі, усувалися прогалини законодавства. 14.05.1956 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла постанову «Про перегляд кодексів законів УРСР», якою доручила Міністерству юстиції республіки організацію підготовки проектів цих законодавчих актів. Відповідно до закону від 11.02.1957 р. про віднесення до компетенції союзних республік законодавства щодо устрою судів союзних республік, а також прийняття цивільного, кримінального, цивільного процесуального і кримінально-процесуального кодексів в Українській РСР, як і в інших союзних республіках, розпочалася робота по кодифікації радянського законодавства, зокрема, з підготовки проектів нових кодексів.

Ця робота здійснювалась у тісному зв'язку практичних працівників органів юстиції, судів, прокуратури з вченими-юристами Харківського юридичного